

До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 58.053.052 Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
(46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса 2)

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата педагогічних наук, доцента,
доцента кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
Дацків Ольги Павлівни
на дисертацію **Штафірної Лілії Орестівни** на тему: **«Формування умінь і
навичок усного публічного мовлення у старшокласників закладів
загальної середньої освіти»**,
представлену на здобуття
наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
зі спеціальності 014 Середня освіта

Всебічний аналіз дисертаційного дослідження Штафірної Лілії Орестівни на тему «Формування умінь і навичок усного публічного мовлення у старшокласників закладів загальної середньої освіти» дає змогу зробити комплексний висновок щодо його актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності та значущості отриманих результатів, наукової новизни, теоретичної та практичної цінності, надати загальну оцінку дисертації.

Актуальність теми та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Серед низки аспектів лінгводидактики загальної середньої освіти проблема формування умінь і навичок практичної риторики, зокрема публічного мовлення школярів, здавна привертала увагу науковців. Перспективність дослідження в сучасній науковій парадигмі засвідчують численні праці, присвячені навчанню публічного мовлення.

Для випускників закладів загальної середньої освіти України важливим є навчання для життя, поглиблене вивчення тільки потрібних предметів, набуття ключових компетентностей і наскрізних умінь, важливих для подальшого здобуття професії, досягнення успіху в різних сферах життя, життєстійкість. Відтак, дисертаційну працю Л. О. Штафірної, спрямовану на формування умінь

і навичок усного публічного мовлення у старшокласників закладів загальної середньої освіти, вважаємо своєчасною і перспективною.

Погоджуємося з дослідницею в тому, що формування ключових компетентностей старшокласників передбачає вдосконалення спілкування державною мовою, вивчення основ риторики – теорії і практики досконалого, переконливого, доцільного, ефективного мовлення оратора як гідного громадянина, компетентного у публічному мовленні. Зазначимо також, що адаптація і трансформація змісту освіти у зв'язку з викликами війни є однією із стратегічних цілей розвитку загальної середньої освіти, визначених у Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року «Освіта переможців», на реалізацію якого спрямовані зусилля освітян України.

Усе це визначає актуальність дисертаційного дослідження Л. О. Штафірної, яку сама дисертантка цілком слушно означає трьома аспектами: вимогами сучасного суспільства до образу риторичного ідеалу публічної усномовленневої майстерності учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти, прогалинами лінгводидактики в дослідженні цієї проблеми, недостатнім рівнем готовності старшокласників продукувати публічні тексти з дотриманням мовних норм, комунікаційних якостей мовлення, мовленнєвого етикету та засобів логіко-емоційної виразності.

Тема дисертації пов'язана з пріоритетними напрямками досліджень кафедри української мови та славістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Сучасні технології підвищення ефективності навчання української мови в освітніх закладах різних рівнів» (НДР № 0118U003129). Тему затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка і Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології.

Наукова новизна результатів проведених досліджень та їх наукова обґрунтованість. Наукові положення, що містяться у дисертаційному

дослідженні, є аргументованими, ґрунтуються на сучасних досягненнях методики навчання української мови. Дисертація містить елементи наукової новизни. У ній вперше виокремлено, теоретично обґрунтовано, практично розроблено й експериментально перевірено методику формування усного публічного мовлення учнів 10–11 класів закладів загальної середньої освіти на уроках української мови під час опрацювання практичної риторики відповідно до спроектованої експериментальної структурно-функційної програми; визначено технологічний компонент вибору оптимальних методів, прийомів, засобів засвоєння риторичних знань і формування умінь продукування публічних висловлювань, що ґрунтуються на лінгводидактичних підходах, відповідних умовах, загальнодидактичних і власне методичних закономірностях і принципах навчання; удосконалено й уточнено критерії укладання системи комунікаційних вправ і завдань, спрямованих на поетапне формування умінь і навичок продукування різножанрових текстів публічного мовлення старшокласників; подальшого розвитку набули методичні ідеї формування комунікаційної грамотності школярів, спрямовані на продукування публічних висловлювань старшокласників у закладах загальної середньої освіти, положення про застосування нових методичних технологій, традиційних і нестандартних методів навчання продукування й виголошення монологічних, діалогічних (полілогічних) висловлювань. Зазначені вище елементи наукової новизни мають істотне значення для галузі знань Освіта / Педагогіка.

Практичне значення одержаних результатів. Хотілося б відзначити практичну цінність роботи, яка полягає у розробленні експериментальної структурно-функційної програми формування публічного мовлення старшокласників, відображеній у лінгводидактичній моделі; створенні науково обґрунтованої методики продукування й виголошення публічного мовлення з урахуванням поетапного формування текстотворчих умінь і навичок побудови різножанрових монологів, діалогічних реплік у діалогічних і полілогічних

висловлюваннях залежно від методичних підходів – системного, мовно-мовленнєвого, структурно-орієнтованого, комунікаційно-діяльнісного, завершально-результативного.

Положення дисертації можуть використовувати науковці, педагогічні працівники для розроблення та удосконалення програм, укладання підручників та навчально-методичних посібників з української мови, викладачі-методисти педагогічних закладів вищої освіти, учителі для планування і проведення уроків риторики, студенти під час вивчення курсу методики навчання української мови.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Структура дисертаційної роботи відповідає вимогам до такого виду наукових праць. Роботу ілюстровано 19 таблицями, 4 рисунками та 11 додатками. Список використаних джерел включає 228 праць, 38 з яких видано іноземними мовами. Основний зміст дисертації викладено на 184 сторінках.

Дисертація написана державною мовою та оформлена у вигляді рукопису. Її оформлення відповідає вимогам, визначеним наказом МОН України № 40 від 12.01.2017р.

Дисертація характеризується виваженою загальною логікою дослідження, відображеною в структурі роботи, відповідно до якої розкриваються її основні положення.

У *вступі* сформульовано актуальність теми та ступінь дослідження проблеми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, вказано об'єкт, предмет і мету дослідження, сформульовано гіпотезу і визначено завдання дослідження, окреслено методи, описано експериментальну базу дослідження та його організацію, обґрунтовано наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, подано інформацію про впровадження основних положень та результатів дисертації у навчальний процес п'яти закладів загальної середньої освіти (комунального закладу «Вінницький ліцей № 8» Вінницького району Вінницької області), Івано-Франківського фізико-

технічного ліцею-інтернату Івано-Франківської обласної ради Івано-Франківської області, Сушовецького ліцею Білогірської селищної ради Шепетівського району Хмельницької області, Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 16 Тернопільської міської ради Тернопільської області; опорного закладу Лошнівська загальноосвітня школа I-III ступенів Терехівської міської ради), особистий внесок здобувача, апробацію результатів дослідження, публікації, обсяг і структуру дисертації.

Дисертація складається з трьох розділів. У *першому розділі* проаналізовано теоретичні основи навчання публічного мовлення старшокласників у закладах загальної середньої освіти. В окремих підрозділах представлено аналіз наукових досліджень із проблеми формування публічного мовлення, визначено лінгвістичні та паралінгвістичні особливості процесу формування публічного мовлення і структурну організацію текстів публічного мовлення наукового і навчально-виховного змісту, психолінгвістичні передумови формування публічного мовлення старшокласників, лінгводидактичні основи опрацювання публічного мовлення на уроках української мови. Дисертантка опрацювала значну джерельну базу, багато цитує вітчизняних і зарубіжних науковців.

Важливими здобутками цього розділу є характеристика лінгвістичних та паралінгвістичних засобів продукування монологічних, діалогічних (полілогічних) висловлювань, визначені лінгводидактичні основи формування публічного мовлення старшокласників закладів загальної середньої освіти України. Зауважимо, що науковий апарат дисертації збалансований. Імпонує, як Л. О. Штафірна аналізує змістове навантаження понять «говоріння» і «слухання», «мова» і «мовлення».

У *другому розділі* описано проведення діагностично-констатувального дослідження стану формування публічного мовлення учнів 10–11 класів у закладах загальної середньої освіти під час вивчення української мови. Найбільш істотні наукові результати, представлені в другому розділі, полягають у аналізі вимог програми з української мови для закладів загальної середньої освіти з навчання публічного мовлення старшокласників; програмового

матеріалу з формування публічного мовлення у старшокласників, відображеного у підручниках з української мови і навчально-методичних посібниках; проведенні діагностично-констатувального зрізу знань про публічне мовлення старшокласників і вмінь продукування різножанрових текстів відповідно до вимог програми.

Слід відзначити чіткий і логічний опис організації і проведення діагностично-констатувального дослідження, а також вдумливу інтерпретацію дослідницею отриманих даних.

Третій розділ представляє експериментальну методику формування публічного мовлення учнів старших класів закладів загальної середньої освіти включно з моделлю впровадження експериментальної структурно-функційної програми формування публічного мовлення старшокласників на уроках української мови, описом методики та її впровадження, узагальненням результатів педагогічного експерименту, організованого і проведеного з метою перевірки ефективності методики. Послідовно представлено результати методичного експерименту із залученням 323 учасників, проведено глибокий аналіз та інтерпретацію результатів експерименту. Надбанням розділу є таблиці і рисунки, що дають змогу наочно переконатися в ефективності розробленої методики.

Висновки в роботі демонструють основні результати виконаного дослідження. Вони ґрунтуються на узагальнених твердженнях, викладених після кожного розділу.

Список використаних джерел відображає значний обсяг використаної літератури та глибокий рівень вивчення досліджуваної проблеми. Список оформлено з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», який відповідає вимогам МОН України до оформлення дисертації.

Додатки до роботи містять зразок анкети для вчителів-філологів, тестові завдання для визначення якості риторичних знань учнів 11 класу на етапі

констатувального зрізу, основні програмові і додаткові (визначені Л. О. Штафірною) критерії оцінювання умінь продукування публічних висловлювань, запитання для визначення рівня риторичних знань учнів експериментальних і контрольних класів, систему вправ і завдань для формування умінь і навичок публічного мовлення, інформацію про форми мовленнєвого впливу (за Н. А. Колотіловою). У додатках також вміщено список опублікованих праць за темою дисертації, відомості про апробацію результатів дослідження, довідки про впровадження його результатів у навчальний процес закладів загальної середньої освіти.

Структурування, виклад матеріалу й оформлення роботи Л. О. Штафірної здійснено відповідно до вимог до дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Відзначаємо також продуману структуру наукового тексту, стислість та концептуальний характер висновків до всієї дисертації.

У роботі Л.О. Штафірна представила нове бачення проблеми, пов'язаної із формуванням публічного мовлення учнів 10 – 11 класів у закладах загальної середньої освіти під час вивчення української мови. Зміст роботи повною мірою розкриває ключові аспекти задекларованої теми і відповідає визначеній меті і завданням.

Повнота викладу основних положень дисертації в наукових публікаціях.

Основні положення та найбільш важливі результати дисертаційного дослідження, поданого до захисту, опубліковані в необхідному обсязі в наукових виданнях України та закордоном, пройшли відповідну апробацію на різного рангу конференціях, засіданнях кафедри української мови та славістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Результати, отримані дисертанткою під час виконання роботи, представлені у 8 публікаціях, з яких 3 статті у фахових наукових виданнях України, 1 стаття у закордонному періодичному виданні, 2 тези у збірниках міжнародних науково-практичних конференцій, 1 стаття у збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет - конференції (з міжнародною

участю); 1 стаття у збірнику матеріалів міжрегіонального науково-практичного online-семінару викладачів та здобувачів вищої освіти. Загалом вимоги щодо кількості та якості публікацій виконано.

Оцінка рівня виконання наукового завдання та рівня оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Сформульовану здобувачкою мету дослідження, яка полягала в теоретичному обґрунтуванні, експериментальній розробці методики формування умінь і навичок усного публічного мовлення старшокласників, впровадженні та перевірці її ефективності, вважаємо досягнутою. Виконання наукового завдання забезпечувалось ґрунтовним опрацюванням літературних джерел, систематизацією концептуальних положень учених щодо проблеми умінь і навичок усного публічного мовлення, особливостей навчання публічного мовлення, розробкою відповідної методики та її подальшої експериментальної перевірки.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлені з дотриманням логічної послідовності, чіткого викладу інформації та структурованості поданих матеріалів. Авторка дисертаційної роботи засвідчила високий рівень володіння методами наукового пошуку, про що свідчить відповідність застосованих методів обраній стратегії дослідження та поставленим у роботі завданням, їх взаємодоповнюваність та здатність забезпечити отримання достовірних та об'єктивних даних. Теоретичні методи (аналіз державних документів у галузі мовної освіти; критичний аналіз лінгвістичної, паралінгвістичної, лінгводидактичної, психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури з досліджуваної проблеми, програм і підручників із риторики та суміжних дисциплін) дали змогу визначити теоретичні передумови дослідження, сформулювати теоретичні та методичні підходи і принципи, які регулюють процес формування вмінь публічного мовлення старшокласників, обґрунтувати зміст навчання і визначити критерії оцінювання висловлювань.

Застосування емпіричних діагностичних (бесіди з учителями, учнями), обсерваційних (спостереження за навчальним процесом на уроках української

мови під час вивчення практичної риторики; теоретичне осмислення й узагальнення педагогічного досвіду учителів-словесників), експериментальних (педагогічний експеримент), статистичних (якісний та кількісний аналізи отриманих результатів експериментального дослідження) методів дозволили авторці глибше дослідити проблему формування вмінь публічного мовлення старшокласників закладів загальної середньої освіти, розробити і перевірити ефективність відповідної методики.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності. Під час рецензування дисертації порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації) та текстових запозичень не виявлено. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням, усі ідеї та наукові положення, викладені у ній, отримані автором особисто.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, висловимо деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. На наш погляд, підрозділ 1.2. «Актуальні лінгвістичні та паралінгвістичні особливості процесу формування публічного мовлення» варто було б назвати «Лінгвістичні та паралінгвістичні особливості публічного мовлення». Актуальність цих особливостей публічного мовлення не викликає сумніву і переконливо доведена у змісті підрозділу, а особливості процесу формування вмінь публічного мовлення старшокласників описано у другому розділі роботи. Тим більше, що Л.О. Штафірна починає підрозділ 1.2 реченням: «Для створення методики формування умінь і навичок публічного мовлення старшокласників потрібно враховувати його лінгвістичні особливості» (с. 37) і далі у підрозділі докладно характеризує лінгвістичні і паралінгвістичні особливості саме публічного мовлення, а не процесу його формування.

2. У підрозділі 3.1 на с. 117 визначено важливу роль гуманістичної психології, як компонента укладеної експериментально структурно-функційної програми формування публічного мовлення. Вважаємо, що таким само важливим компонентом програми повинна бути гуманістична педагогіка, що

підтверджують, зокрема, виокремлені принципи експериментального навчання, а саме принципи індивідуалізації та диференціації у процесі навчання старшокласників, зумовлені різними рівнями сформованої креативності; принцип толерантності під час суб'єкт-суб'єктної навчальної взаємодії, забезпечення комфортних психологічних умов для творчого самовираження кожного старшокласника.

3. Рекомендуємо уніфікувати термін на позначення програми, розробленої у межах дослідження. У тексті дисертації знаходимо варіанти «експериментальна структурно-функційна програма», «експериментальна науково-функційна програма» (с. 176), «структурно-функційна програма» (с. 177), «експериментальна програма» (с. 178), що можуть ускладнити розуміння.

4. У представлену у Додатку Ж систему вправ і завдань для формування умінь і навичок продукування і виголошення публічного мовлення варто було б включити завдання із використанням прийомів драматизації, спрямовані на формування творчих умінь старшокласників.

Висловлені рекомендації і зауваження не є принциповими й не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, результати якої відзначаються науковою новизною, є достатньо обґрунтованими, мають теоретичне та практичне значення.

Загальний висновок.

Аналіз дисертації Штафірної Лілії Орестівни «Формування умінь і навичок усного публічного мовлення у старшокласників закладів загальної середньої освіти» та опублікованих за результатами дисертаційного дослідження наукових праць дає підстави для висновку, що дисертація є оригінальною, самостійною, цілісною, завершеною науковою працею, яка містить наукову новизну, теоретичне і практичне значення, відповідає вимогам спеціальності 014 Середня освіта.

Дисертація Штафірної Лілії Орестівни «Формування умінь і навичок усного публічного мовлення у старшокласників закладів загальної середньої освіти» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 014 Середня

освіта відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що дає підстави для присудження Лілії Орестівні Штафірній наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта / Педагогіка зі спеціальності 014 Середня освіта.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
та методики навчання англійської мови
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Ольга ДАЦКІВ

